

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیاری از خدایان جهان و امتداد به این که عالم خضر خداست و همواره نامبر بر اهل انان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه‌ایست جایگاه دانشگاه اسلامی فرنگس و تمدن بشری، ماد انجمن و اصنام بیات علمی

و اصنامی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد می‌گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت‌های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعملی کنیم:

- ۱- اصل حقیقت‌جویی: تلاش در راستای پی‌جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکت‌پنهان‌سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهش‌مندان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تمهید به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه به‌کاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تمهید به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن به‌میشرو توسعه کشور و کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و انانیت: تمهید به اجتناب از حرکت‌جانب‌داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تمهید به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان‌ها، کشور و کلیه افراد و نهاد‌های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تمهید به رعایت حریم با حرمت با انجام تحقیقات و رعایت جانب‌تقد و خودداری از حرکت‌حرمت‌کنی.
- ۸- اصل ترویج: تمهید به رواج دانش و امانت‌ناج تحقیقات و انتقال آن به به‌کاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برانیت: التزام به برانیت‌جویی از حرکت‌رقت‌غیر حرفه‌ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به‌شائبه‌های غیر علمی آلودند.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد قم

دانشکده علوم انسانی ، گروه حقوق

رساله برای دریافت درجه دکتری PH.D در رشته حقوق

گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان

مبانی ، ماهیت و ارکان جرم انگاری جرایم علیه امنیت با

محوریت جرم جاسوسی

استاد راهنما

دکتر کریم بخنوه

استاد مشاور

دکتر محمود میر خلیلی

نگارنده

محمد محمودی

تابستان ۱۳۹۷

دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

تعهد اصالت اثر پایان نامه یا رساله

این جانب محمد محمودی دانش آموخته مقطع دکتری در رشته حقوق گرایش جزا و جرم شناسی که در تاریخ از پایان نامه خود تحت عنوان: مبانی، ماهیت و ارکان جرم انگاری جرایم علیه امنیت با محوریت جرم جاسوسی با کسب نمره و درجه ..... دفاع نموده‌ام بدین وسیله متعهد می‌شوم.

۱) این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط این جانب بوده است و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهش دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.

۲) این پایان نامه / رساله قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با این جانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

اثر انگشت

سپاسگزاری

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از اساتید فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر کریم بخنوه و جناب آقای دکتر محمود میرخلیلی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کار ساز و سازنده بارور ساختند؛ تقدیر و تشکر نمایم.

(و یزکیهم و يعلمهم الكتاب و الحکمه)

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها

و

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام

فهرست

عنوان	فهرست
۱.....	چکیده.....
	فصل اول کلیات تحقیق
۲.....	۱-۱-مقدمه.....
۳.....	۲-۱-بیان مساله و هدف از انتخاب آن.....
۴.....	۳-۱-سؤالات.....
۵.....	۴-۱-فرضیات اصلی.....
	فصل دوم مفاهیم و تبیین دو جرم علیه امنیت (محرابه و بغی) از دیدگاه فقهی تسنن و تشیع
۷.....	۱-۲-تعریف اصطلاحات.....
۱۱.....	۲-۲-مبنای جرم انگاری در جرایم علیه امنیت.....
۱۲.....	۱-۲-۲-۱-مبنای دینی.....
۱۳.....	۲-۲-۲-۲-مبنای سیاسی.....
۱۴.....	۳-۲-۲-۳-مبنای اقتصادی.....
۱۴.....	۴-۲-۲-۴-مبنای اخلاقی.....
۱۶.....	۵-۲-۲-۵-مبنای جامعه شناختی.....
۱۸.....	۳-۲-۳-اصول جرم انگاری در جرایم علیه امنیت.....
۱۸.....	۱-۲-۳-۱-اصل قانونی بودن جرم و مجازات.....
۲۱.....	۲-۲-۳-۲-اصل مصلحت عمومی.....
۲۲.....	۳-۲-۳-۳-اصل لاضرر.....
۲۴.....	۴-۲-۳-۴-اصل مقبولیت اجتماعی (همنوایی و پذیرش).....
۲۶.....	۵-۲-۳-۵-اصل پالایش.....
۲۸.....	۶-۲-۳-۶-اصل عدم تأثیر انگیزه در انتساب عمل مجرمانه.....
۲۸.....	۷-۲-۳-۷-اصل عدم جرم انگاری اندیشه مجرمانه.....
۳۲.....	۸-۲-۳-۸-اصل عدم جرم انگاری اعمال مقدماتی.....
۳۴.....	۹-۲-۳-۹-اصل شخصی بودن مسئولیت.....
۳۴.....	۱۰-۲-۳-۱۰-اصل تناسب جرم و مجازات.....

۳۵	۱۱-۳-۲- اصل عدم توسعه دامنه شمول جرایم (رویکرد حداقل)
۳۸	۱۲-۳-۲- اصل فردی کردن مجازات
۳۸	۱۳-۳-۲- اصل باز اجتماعی کردن بزه کاران با استفاده از تدابیر ارفاقی
۳۹	۱۴-۳-۲- اصل بهره مندی مرتکبان جرایم از حقوق دفاعی
۴۰	۱۵-۳-۲- اصل صلاحیت سرزمینی
۴۲	۱۶-۳-۲- اصل صلاحیت محاکم عمومی
۴۳	۱۷-۲-۲- اصل برائت
۴۴	۳-۴- معیارهای تمیز و تشخیص جرایم امنیتی
۴۴	۱-۴-۲- عدول از اصل سرزمینی بودن
۴۴	۲-۴-۲- جرم تلقی شدن اعمال مقدماتی
۴۵	۳-۴-۲- تضییق قلمرو و اکراه
۴۵	۴-۴-۲- نقش اساسی ترک فعل
۴۶	۵-۴-۲- تشدید کیفر
۴۷	۲-۵-۲- محاربه و بغی از دیدگاه فقهی اهل تسنن و تشیع
۴۷	۱-۵-۲- محاربه از دیدگاه فقهی اهل تسنن
۴۸	۲-۵-۲- بغی از دیدگاه فقهی اهل تسنن
۵۳	۳-۵-۲- محاربه از دیدگاه فقهی تشیع
۵۶	۴-۵-۲- بغی از دیدگاه فقهی تشیع
فصل سوم سیر تاریخی، تحولات قانون گذاری، رابطه جرم جاسوسی با خیانت به کشور و جرم سیاسی و تبیین نظریه اسلام	
۵۹	۱-۳- سیر تاریخی
۶۱	۱-۱-۳- سیر تاریخی جرم جاسوسی و کسب اطلاعات پیش از میلاد
۶۴	۲-۱-۳- سیر تاریخی جرم جاسوسی و کسب اطلاعات نزد اعراب پیش از اسلام
۶۶	۳-۱-۳- سیر تاریخی جرم جاسوسی و کسب اطلاعات پس از اسلام
۶۷	۲-۳- جاسوسی در مکاتب مشهور حقوق جزا
۶۹	۱-۲-۳- مکتب عدالت مطلق
۷۰	۲-۲-۳- مکتب کلاسیک
۷۱	۳-۲-۳- مکتب تحقیقی (اثباتی)

۷۳	..... مکتب دفاع اجتماعی	۳-۲-۴
۷۴	..... تحولات قانونگذاری جرم جاسوسی در ایران	۳-۳
۷۴	..... جاسوسی در قوانین پیش از پیروزی انقلاب	۳-۳-۱
۸۰	..... جاسوسی در قوانین بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران	۳-۳-۲
۸۲	..... تشخیص جرم جاسوسی از خیانت به کشور	۳-۴
۸۲	..... تئوری مبتنی بر تابعیت مجرم:	۳-۴-۱
۸۳	..... رابطه جرم جاسوسی با جرم خیانت به کشور	۳-۴-۲
۸۳	..... تعریف خیانت	۳-۴-۳
۸۳	..... تئوری مبتنی بر انگیزه مجرمانه	۳-۴-۴
۸۴	..... تئوری مبتنی بر ماهیت جرم	۳-۴-۵
۸۶	..... ماهیت جرم جاسوسی و رابطه آن با جرم سیاسی	۳-۵
۸۶	..... تعریف جرم سیاسی	۳-۵-۱
۸۸	..... معیار تشخیص جرم سیاسی	۳-۵-۲
۸۸	..... معیار ذهنی	۳-۵-۳
۸۹	..... معیار موضوعی	۳-۵-۴
۸۹	..... معیار تلفیقی	۳-۵-۵
۹۰	..... وجوه افتراق جرایم سیاسی و عمومی	۳-۵-۶
۹۱	..... جاسوسی و جرم سیاسی	۳-۵-۷
۹۲	..... دلایل قائلیت به سیاسی بودن جرم جاسوسی	۳-۵-۸
۹۳	..... دلایل قائلین به عادی بودن جرم جاسوسی	۳-۵-۹
۹۶	..... جاسوسی و نظریه دین اسلام	۳-۶
۹۶	..... دلایل جواز آگاهی از اخبار و اطلاعات دشمن (جاسوسی) بر اثر قرآن کریم	۳-۶-۱
۱۰۰	..... دلایلی از سنت پیامبر اسلام	۳-۶-۲
۱۰۵	..... اطلاعات، ابزار قدرت	۳-۶-۳
۱۰۶	..... اطلاعات، فراهم نمودن هشدارهای به هنگام	۳-۶-۳-۱
۱۰۶	..... اطلاعات ، از مصادیق هوشیاری و بیداری	۳-۶-۳-۲
۱۰۶	..... اطلاعات، مبنای اساسی مرزداري	۳-۶-۳-۳

- ۱۰۷ ..... ۳-۶-۳-۴- اطلاعات، جلوگیری از زیان و نابودی
- ۱۰۸ ..... ۳-۷- مجازات جاسوس مسلمان
- ۱۱۰ ..... ۳-۷-۱ دیدگاه اسلام نسبت به جاسوسان اهل بغی
- ۱۱۱ ..... ۳-۷-۲ مجازات جاسوس ذمی
- ۱۱۳ ..... ۳-۷-۳ مجازات جاسوس مستأمن
- ۱۱۴ ..... ۳-۷-۴ مجازات جاسوس کافر حربی
- ۱۱۵ ..... ۳-۷-۵ معاونت در جرم جاسوسی
- ۱۱۵ ..... ۳-۷-۶ مواردی که در اسلام مجازات جاسوس اعمال نمی شود

فصل چهارم ماهیت و ارکان جرم جاسوسی

- ۱۱۷ ..... ۴-۱- عناصر تشکیل دهنده جرم جاسوسی
- ۱۱۷ ..... ۴-۱-۱- عنصر قانونی
- ۱۱۸ ..... ۴-۱-۲- عنصر مادی
- ۱۱۸ ..... ۴-۱-۲-۱- رفتار مرتکب در جاسوسی
- ۱۱۸ ..... ۴-۱-۲-۲- فعل و ترک فعل در جاسوسی
- ۱۱۸ ..... ۴-۱-۲-۳- مطلق یا مقید بودن جرم جاسوسی
- ۱۲۰ ..... ۴-۲- عنصر روانی جرم جاسوسی
- ۱۲۲ ..... ۴-۳- قواعد کلی مربوط به جرم جاسوسی
- ۱۲۲ ..... ۴-۳-۱- شروع به جرم جاسوسی
- ۱۲۲ ..... ۴-۳-۲- شرکت در جرم جاسوسی
- ۱۲۳ ..... ۴-۳-۱-۲- علم و اطلاع شریک در جرم جاسوسی
- ۱۲۳ ..... ۴-۳-۲-۲- انجام عملیات اجرایی
- ۱۲۴ ..... ۴-۳-۳-۲- مجازات شرکت در جرم جاسوسی
- ۱۲۵ ..... ۴-۴- معاونت در جرم جاسوسی
- ۱۲۵ ..... ۴-۴-۱- جرم بودن عمل فاعل اصلی جرم جاسوسی
- ۱۲۵ ..... ۴-۴-۲- علم و اطلاع و توافق در قصد
- ۱۲۶ ..... ۴-۴-۳- تقدم یا اقتران زمانی معاونت در جرم جاسوسی
- ۱۲۷ ..... ۴-۵- تعلیق مجازات در جرم جاسوسی

- ۱۲۷-۶-۴ آزادی مشروط در جرم جاسوسی ۱۲۷
- ۱۲۸-۷-۴ استرداد جاسوس ۱۲۸
- ۱۲۹-۱-۷-۴ دولی که حق تقاضای استرداد مجرم جاسوس را دارند ۱۲۹
- ۱۳۰-۲-۷-۴ مواردی که چند دولت حق تقاضای استرداد جاسوس را دارند ۱۳۰
- ۱۳۰-۳-۷-۴ اشخاصی که ممکن است مورد استرداد قرار گیرند ۱۳۰
- ۱۳۱-۸-۴ جاسوسی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۱
- ۱۳۱-۱-۸-۴ افشای اسرار به اشخاص فاقد صلاحیت « موضوع ماده ۵۰۱ ق.م.ا. » ۱۳۱
- ۱۳۳-۲-۸-۴ جاسوسی به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر « موضوع ماده ۵۰۲ ق.م.ا. » ۱۳۳
- ۱۳۵-۳-۸-۴ ورود به اماکن غیر مجاز به منظور تحصیل اطلاعات « موضوع ماده ۵۰۳ ق.م.ا. » ۱۳۵
- ۱۴۱-۴-۸-۴ جمع آوری اطلاعات طبقه بندی شده « موضوع ماده ۵۰۵ ق.م.ا. » ۱۴۱
- ۱۴۵-۵-۸-۴ بی مبالاتی در حراست از اطلاعات طبقه بندی شده « موضوع ماده ۵۰۶ ق.م.ا. » ۱۴۵
- ۱۵۱-۶-۸-۴ اخفای جاسوسان « موضوع ماده ۵۱۰ ق.م.ا. » ۱۵۱
- ۱۵۳-۷-۸-۴ جذب و معرفی جاسوس به کشور بیگانه « موضوع تبصره ماده ۵۱۰ ق.م.ا. » ۱۵۳

فصل پنجم نتیجه گیری

- ۱۵۵-۵-۱ جرم انگاری جرایم علیه امنیت و رابطه آن با حقوق شهروندی ۱۵۵
- ۱۶۰-۵-۲ مشروعیت یا عدم مشروعیت نقض اصول ۱۶۰
- ۱۶۱-۵-۲-۱ نظریه نسبی بودن اصول ۱۶۱
- ۱۶۳-۵-۲-۲ نظریه مطلق بودن اصول ۱۶۳
- ۱۶۷-۵-۳ جاسوسی و قوانین موضوعه ایران ۱۶۷
- ۱۷۰-۵-۴ پیشنهادات: ۱۷۰
- ۱۷۲ منابع و ماخذ: ۱۷۲
- ۱۷۲ منابع فارسی ۱۷۲
- ۱۸۴ منابع انگلیسی: ۱۸۴

چکیده

یکی از موضوعات مهم و اساسی در مباحث حقوقی، تقابل «حقوق حاکمیت» و «حقوق شهروندی» در عرصه‌های مختلف است. از یک طرف، حاکمیت ملی و اقتدار سیاسی مهم‌ترین ارزش برای حکومت‌ها محسوب می‌شود و دولت مردان از هیچ گونه تلاشی در جهت تضمین حقوق حاکمیت دریغ نمی‌کنند. از طرفی دیگر، امروزه مفهوم «حقوق شهروندی» به عنوان نقطه مقابل «حقوق حاکمیت»، جایگاه ویژه‌ای در عرصه حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی کشورهای مختلف به ویژه در مباحث مربوط به حقوق بشر پیدا کرده است. بر پایه تفکرات موجود، یک نظام حقوقی پویا و ایده‌آل از یک طرف، باید مدافع حقوق شهروندی و رعایت آن باشد و از سوی دیگر، بر تحکیم پایه‌های حاکمیت و امنیت موجود در کشور، اصرار ورزد. در این میان، بدون هیچ تردیدی «جرائم علیه امنیت» و مهم‌ترین جرم علیه امنیت یعنی جاسوسی را می‌توان یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین عرصه‌های چالش و تقابل میان حقوق حاکمیت و حقوق شهروندی دانست. به دلیل اهمیت فراوان جرائم علیه امنیت و تبعات و نتایج مهلک و زیانباری که این‌گونه جرائم برای نظم و امنیت عمومی، استقلال و حاکمیت ملی به دنبال دارند، دولت‌ها در زمینه واکنش نسبت به این جرائم معمولاً در جهت تضمین حقوق حاکمیت گام برداشته و بعضاً از اصول کلی و تثبیت شده حقوق کیفری عدول می‌کنند. جرم‌انگاری اندیشه مجرمانه و اعمال مقدماتی، توسعه دامنه شمول جرائم، محروم کردن مرتکبان از تدابیر ارفاقی و حقوق دفاعی، عدول از اصل سرزمینی یا درون مرزی بودن حقوق جزا و اتخاذ رویکرد سخت‌گیرانه در واکنش دهی از مهم‌ترین مصادیق عدول از اصول کلی و تثبیت شده حقوق کیفری در حوزه جرائم علیه امنیت محسوب می‌شوند تشریح و تبیین مبانی و اصول جرم‌انگاری در جرائم علیه امنیت و ارکان و ماهیت جرم جاسوسی می‌تواند چالش و تقابل میان حقوق حاکمیت و حقوق شهروندی را کاهش و و منافع مردم و حاکمیت را تامین نماید و از طرف دیگر مطالعه و بررسی دیدگاه و یا سیاست کیفری قانون‌گذار در ارتباط با جرم جاسوسی نشان می‌دهد که قانون‌گذار در حقوق کیفری ایران، در انتقال مفاهیم موجود در مواد قانونی مربوط، به صورت شفاف و صریح اقدام ننموده است. اختلاف نظری که به دلیل این ابهامات، در میان حقوق دانان و رویه قضایی وجود دارد، محدود به یک دسته از موضوعات جزئی نبوده، بلکه پیرامون مصادیق جاسوسی و یا ارکان مادی و معنوی آن نیز اختلافات نظری متعددی وجود دارد که تعریف دقیقی از جاسوسی و مصادیق را می‌طلبد تا امنیت ملی مورد خدشه واقع نشود.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

جرم انگاری را می توان فرآیندی نامید که به موجب آن قانون گذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزشهای اساسی جامعه و با تکیه بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع می کند. (آقابائی، ۱۳۸۴: ۱۲) بر این اساس، جرم انگاری امری پسینی و مبتنی بر علوم زیر ساختی همچون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است. به عبارت دیگر، جرم انگاری مبتنی بر مبانی نظری مورد قبول حکومت یا قدرت سیاسی است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۳: ۱۵۶)

با توجه به مفهوم جرم انگاری و با عنایت به مبانی و اصول آن می توان گفت که فرآیند جرم انگاری فرآیندی علمی و منطقی است که از اصول و روشهای خاص خود تبعیت می کند. در جرم انگاری یک رفتار مبانی و اصولی باید مورد نظر قانونگذار قرار گیرد. گرچه صرف وجود مبنا، برای جرم انگاری یک عمل کافی نیست و تقارن مبانی و اصول جرم انگاری یک رفتار است که به حمایت کیفری از آن، وجهه علمی و منطقی می دهد. در فقدان معیاری صریح یا ضمنی برای تصمیم گیری های مربوط به جرم انگاری، دامنه رفتارهای مجرمانه رو به گسترش نهاده، تا آنجا که نظام عدالت کیفری نمی تواند هیچ گونه توجیه منطقی برای جرم انگاری ارائه کند.

قانونگذار از طریق تکلیفی که جامعه به آن تفویض کرده است (تعیین تکلیف اعمال مخالف نظم اجتماعی) ممکن است خود متعرض حقوق افراد شود. اصل قانونمندی جرایم و مجازات ها از آزادی های افراد در مقابل قوای مجریه و قضاییه حمایت می کند، ولی این آزادی ها در مقابل قوه قانونگذاری بدون دفاع بوده و قانونگذار با قدرت کامل در وضع قوانین و جرم انگاری اعمال مورد علاقه خود، تصمیم می گیرد. افراط در جرم انگاری به جای بررسی علل وقوع رفتارهای نابهنجار و مبارزه مدبرانه و منطقی در برابر آنها ثمره ای

جزء حجیم شدن مجموعه قوانین کیفری، تراکم جمعیت کیفری زندان، دخالت بی جا و بی مورد در حریم خصوصی افراد، از هم گسیختگی خانواده ها، تحمیل هزینه های گزاف بر اجتماع، به خشونت و ادا شدن مردم، بی اعتنا بار آوردن شهروندان و گسترش بی عدالتی در جامعه نخواهد داشت. بنا بر این قانونگذار باید با توجه به مبانی و اصول، در جرم انگاری اعمال حتماً میزان حمایت اجتماعی، میزان فرمانبرداری از قانون کیفری و نیز موثر بودن روش کیفری و عدم کارایی کنترل های غیر کیفری و نهایتاً قاعده « رویکرد حداقلی » را همواره مدنظر داشته باشد و تنها بر این اساس، جرم انگاری یک رفتار موجه و مورد تایید خواهد بود و به طور خاص جرم انگاری جرایم علیه امنیت با در نظر داشتن مباحثی مهمی چون امنیت ملی و حقوق و آزادی های فردی از حساسیت ویژه ای برخوردار است. تسری دادن جرم انگاری حوزه امنیت به عناوینی که امنیت را خدشه دار نمی کنند نافی حقوق و آزادی شهروندان خواهد بود و از طرفی محدود نمودن جرایم علیه امنیت صرفاً به اسناد و مدارک حوزه امنیت داخلی و خارجی نمی تواند امنیت ملی کشور را حفظ نماید در این رساله ابتدا به تاریخچه، مفهوم و مبانی جرم انگاری علیه امنیت و سپس بصورت تشریحی جرم جاسوسی را در قانون مجازات اسلامی و آراء حقوقدانان مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهیم و در نهایت با نتیجه گیری و ارائه راهکار و پیشنهادهای در جهت اصلاح مواد قانونی در راستای تامین منافع اجتماع می پردازیم. امید است مورد استفاده دانشجویان و دانش پژوهان قرار گیرد.

۲-۱- بیان مساله و هدف از انتخاب آن

مباحث جدیدی چون جاسوسی صنعتی و اقتصادی ضرورت نگاه جدید به جرم انگاری جرایم علیه امنیت را توجیه می نماید و در خصوص مهمترین جرم علیه امنیت یعنی جاسوسی که به دلیل میزان بالای خطر آفرینی این بزه برای امنیت جایگاه ویژه ای را در تمامی تقسیم بندی های ارائه شده به خود اختصاص داده است باید عنوان داشت در قانون مجازات اسلامی ایرادات جدی برای نوع جرم انگاری وارد است که با مطالعه سیاست کیفری قانونگذار در ارتباط با جرم جاسوسی نشان می دهد که قانونگذار در حقوق کیفری ایران، در انتقال مفاهیم موجود در مواد قانونی مربوط، به صورت شفاف و صریح اقدام ننموده است. اختلاف نظری که به دلیل این ابهامات، در میان حقوق دانان و رویه قضایی وجود دارد، محدود به یک دسته از موضوعات جزئی نبوده، بلکه پیرامون مصادیق جاسوسی و یا ارکان مادی و معنوی آن نیز اختلافات نظری متعددی وجود دارد. مصادیق جاسوسی در حقوق کیفری ایران دارای ابهام می باشد. از آن جا که قانونگذار هیچ گونه تقسیم بندی را در زمینه مقررات مربوط به جرائم علیه امنیت مطرح ننموده، درباره برخی از جرائم علیه امنیت همواره این پرسش وجود دارد که آیا این موارد به عنوان مصداقی از جرائم جاسوسی قابل پذیرش می باشند یا خیر؟ به

همین دلیل است که برخی از نویسندگان همکاری با دول خارجی متخاصم (موضوع ماده ۵۰۸ ق.م.ا) را به تبعیت از مصادیق پذیرفته شده جاسوسی از سوی قوانین جزای سایر کشورها مصداقی از جاسوسی در حقوق کیفری ایران دانسته اند و برخی دیگر از حقوقدانان، بزه مزبور را تنها به عنوان یکی از جرائم علیه امنیت مطرح نموده اند و درباره شمول موضوعات جاسوسی نیز در حقوق کیفری وحدت نظری مشاهده نمی شود. برخی از حقوقدانان مقصود از اسرار مربوط به سیاست داخلی و خارجی کشور مذکور در ماده ۵۰۱ ق.م.ا را شامل تمامی اسرار محرمانه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دانسته و برخی دیگر آن را محدود به اسرار سیاسی و نظامی تفسیر نموده اند. علاوه بر این به دلیل ابهامات موجود برخی از نویسندگان، پاره ای از جرائم مرتبط با جاسوسی مانند اخفاء شدن جاسوسی را نیز به عنوان مصداقی از جاسوسی در حقوق کیفری ایران مطرح نموده اند. سیاست کیفری ایران درباره نحوه تفکیک جرم جاسوسی از خیانت به کشور نیز فاقد شفافیت لازم است. به همین دلیل در حالی که برخی از نویسندگان حقوقی به دلیل عدم اشاره قانونگذار به عنوان مجرمانه خیانت به کشور، وجود چنین عنوان مجرمانه ای را در قلمرو جرایم علیه امنیت امکان پذیر ندانسته اند، برخی دیگر از حقوق دانان مصادیق مختلفی از جرایم علیه امنیت همچون طرح براندازی، همکاری با دشمن متخاصم و نیز تسلیم اسرار به نیروهای خارجی را از مصادیق قانونی خیانت به کشور فرض نموده اند. لذا با عنایت به مشخص نبودن مبانی، ماهیت و ارکان جرایم علیه امنیت برای قانون گذاری این برداشت های متفاوت در حوزه نظری و در رویه محاکم ایران دیده می شود که با در نظر گرفتن اهمیت این دسته از جرایم در مقوله امنیت ملی و در مقابل آن محدود نمودن حقوق شهروندی ضرورت تحقیق حاضر را تبیین می نماید. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی بوده و استفاده از روشهای تحلیلی نیز بر مبنای نظرات حقوق دانان، اسناد بین المللی و قوانین داخلی صورت گرفته است. گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای بوده است که تا کنون به این تفصیل و روش در کشور مورد بررسی قرار نگرفته است که نتایج آن می تواند درخور توجه و در سطح خود تاثیر گذار باشد.

۱-۳- سوالات

سوالات اصلی تحقیق

- ۱- در حوزه جرم انگاری علیه امنیت اعم از داخلی و خارجی چه مبانی و اصولی بایستی مورد نظر قانون گذار باشد که هم امنیت ملی و هم حقوق شهروندی و آزادی های فردی حفظ شود؟
- ۲- مقررات جاسوسی در قانون مجازات اسلامی با در نظر داشتن تحولاتی چون جاسوسی صنعتی، اقتصادی تا چه میزان می تواند امنیت ملی کشور را حفظ نماید؟

سؤالات فرعی

- ۱- با توجه به حاکمیت مباحث فقهی در تدوین قانون مجازات اسلامی، جرم جاسوسی در مباحث فقهی اسلامی اعم از نص و روایات چه جایگاهی دارد؟
- ۲- در قانون جزای ایران جرم جاسوسی چه حوزه هایی را در بر می گیرد؟
- ۳- ملاک های تمیز و تشخیص جاسوس با خائن به کشور با مجرم سیاسی کدامند؟

۱-۴- فرضیات اصلی

- ۱- در حوزه جرم انگاری علیه امنیت مبانی و اصولی از قبیل موثر بودن روش کیفری، قاعده « رویکرد حداقل » و... را مدنظر باید داشت تا هم امنیت ملی و هم آزادی های فردی حفظ شود.
- ۲- مقررات جاسوسی در قانون مجازات اسلامی با در نظر داشتن تحولاتی چون جاسوسی صنعتی و اقتصادی نمی تواند ضامن امنیت ملی کشور باشد.

فرضیات فرعی

- ۱- در مباحث فقهی اسلامی اعم از نص و روایات، به جرم جاسوسی توجه شده است و آیات و روایاتی در مزمت این جرم بصورت مستند وارد شده است.
- ۲- مقررات جاسوسی در قانون مجازات اسلامی با در نظر داشتن تحولاتی چون جاسوسی صنعتی، اقتصادی نمی تواند ضامن امنیت ملی کشور باشد بلکه باید کسب اطلاعات در حوزه های فرهنگی و اقتصادی با سوء نیت و به نفع دشمن و به ضرر امنیت ملی در زمره جرم جاسوسی قرار گیرد.
- ۳- جاسوس با خائن به کشور در قانون مجازات اسلامی در ارائه اطلاعات به دشمن تفاوت ندارند. جاسوسی در زمره جرایم علیه امنیت و جرمی عادی و غیر سیاسی است.

اهداف تحقیق

- ۱- هدف نظری: تبیین مبانی و ماهیت و ارکان فقهی و حقوقی جرایم علیه امنیت.
- ۲- هدف کاربردی: استفاده از نتایج و داده های بدست آمده در اصلاح قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات. جنبه نوآوری و جدید بودن تحقیق
- ۱- تشریح مبانی جرم انگاری در حوزه امنیت داخلی و خارجی به نحوی که آزادی های فردی و حقوق شهروندی را نقض ننماید.
- ۲- تعریفی جامع از جاسوسی یا احصاء مصادیق برای رفع ابهامات و اختلاف نظرها و تفکیک بین جرم جاسوسی و جرایم مرتبط با عناوینی مستقل.

روش کار

نوع روش تحقیق: روش تحقیق بصورت توصیفی و تحلیلی می باشد و در نهایت تجزیه و تحلیل به صورت کیفی و مقایسه ای انجام خواهد شد.

روش گردآوری اطلاعات

کتابخانه ای و مراجعه به متون نوشتاری و شنیداری اعم از کتابخانه ، منابع دیجیتال و..... که بصورت فیش برداری اطلاعات لازم گردآوری گردیده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

تجزیه و تحلیل کیفی، توصیفی و مقایسه ای می باشد.

فصل دوم

مفاهیم و تبیین دو جرم علیه امنیت

(مخاربه و بغی) از دیدگاه فقهی تسنن و تشیع

۲-۱- تعریف اصطلاحات

تعریف امنیت

امنیت در لغت، حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله تعریف شده است و در اصطلاح سیاسی و حقوقی به صورت امنیت فردی، اجتماعی، ملی و بین المللی به کار می رود. به گونه ای که امنیت فردی حالت فراغت یک فرد از تهدید و حمله، امنیت اجتماعی، حالت فراغت همگانی از تهدید، امنیت ملی، حالت فراغتی از تهدید یک ملت و امنیت بین المللی حالت فراغت از تهدید قدرت ها در صحنه بین المللی است (آشوری ۱۳۸۳: ۳۸ و ۳۹).

به نظر می رسد کلمه امنیت در مفهوم جرائم علیه امنیت ناظر به امنیت اجتماعی و ملی است و الا در حقوق کیفری، امنیت فردی موضوع جرائم علیه اشخاص و امنیت بین المللی موضوع جنایات بین المللی است. مطابق یک تعریف عینی و بر پایه ضرر حاصل از جرم، جرم علیه امنیت جرمی است که مستقیماً علیه موجودیت حکومت واقع شود؛ اما اولین استثناء در همین جا اتفاق می افتد. حکومت ها نمی توانند به یک تعریف کاملاً عینی بسنده کنند و گفته می شود حفظ حکومت مستلزم توسعه این تعریف با توسل به یک مفهوم ذهنی است. مطابق این گسترش مفهومی نه تنها جرمی که ضررش مستقیماً متوجه حکومت باشد جرم علیه امنیت است، بلکه هر جرمی که با این هدف یعنی انگیزه آسیب رساندن به موجودیت

حکومت واقع شود نیز جرم علیه امنیت محسوب می شود ولو زیان‌دیده مستقیم آن حکومت نباشد. به عنوان مثال جرمی چون جاسوسی بنا بر دیدگاه عینی (نتیجه جرم) یک جرم علیه امنیت است، اما جعل اسکناس ابتدائاً جرمی علیه ملت و شهروندان است که اگر هدف آن آسیب به حکومت باشد (دیدگاه ذهنی) در زمره جرائم علیه امنیت قرار می گیرد. همان گونه که در جرائم دسته اول فقط نتیجه مهم است و انگیزه اهمیتی ندارد (مثلاً جاسوسی باهدف کسب سود از ذینفع آن نیز جرم علیه امنیت محسوب می شود و لازم نیست انگیزه مرتکب آسیب به پیکره حکومت باشد) در دسته دوم تنها انگیزه مهم است ولو نتیجه علیه حکومت نباشد؛ بنابراین و به طور خلاصه: جرم علیه امنیت جرمی است که مستقیماً علیه موجودیت حکومت یا با هدف آسیب به موجودیت نظام حاکم علیه ملت واقع شود.

تعریف جرایم علیه امنیت

جرایمی است که بر ضد حاکمیت و تمامیت ارضی بوده و مصالح عالیه جامعه را هدف قرار می دهد در این جرایم منافع جامعه در درجه اول اهمیت قرار می گیرد برخلاف جرایم علیه اموال و مالکیت که در درجه دوم اهمیت به منافع جامعه توجه می نماید و منافع افراد شخصی در درجه اول قرار دارد. امنیت کشور گاهی از سوی یک عامل خارجی مورد تهاجم قرار می گیرد و در مواردی نیز توسط عوامل داخلی مورد حمله قرار می گیرد. از طرفی نیز در بعضی اوقات ممکن است امنیت داخلی کشور، و یا در داخل کشور امنیت، بهم بخورد. در مواردی نیز ممکن است به علت بعضی موارد اعتبار کشور در خارج از بین برود بطوری که کشورهای دیگر اعتمادشان را به کشور از دست بدهند یا منافع کشور در خارج مورد تهدید قرار گیرد. برخی معتقدند: «امنیت داخلی از امنیت خارجی قابل تفکیک نبوده و این اصطلاحات دقیقاً از فرهنگ حقوق کشورهای بیگانه و به احتمال قوی از فرهنگ حقوق کشورهای فرانسه زبان اروپائی گرفته شده است.» (پیمانی، ۱۳۸۵).

جرایم علیه امنیت

اعمالی است که از طریق ایجاد رابطه با کشورهای خارجی، ایراد صدمه به مصالح ملی، انجام توطئه و یا با ایراد صدمه به اتحاد ملی در جهت سرنگونی نظام یا تغییر ارکان آن از راههای غیرقانونی ارتکاب می یابند. برخی نیز جرایم علیه امنیت را اینگونه تعریف نموده اند: «اعمال مجرمانه ای هستند که به منظور برهم زدن امنیت و استقلال و تمامیت ارضی کشور و یا ضدیت با نظام اسلامی و براندازی آن صورت می پذیرد و غالباً به صورت جمعی و سازمان یافته یا با تباری و تحریک و مساعدت دول خارجی و قدرتهای بیگانه واقع می شوند.» (سالاری، ۱۳۸۷)

تعریف جرم جاسوسی

جاسوسی از جمله عناوین مجرمانه ای است که در بسیاری از متون جزایی کشورها به کار رفته ولی هیچ یک از متون قانونی تعریفی از جاسوسی ارائه نداده اند و همین امر موجب شده که مرز میان مفهوم جاسوسی با جرم خیانت به کشور گاه از بین رفته و با یکدیگر اشتباه گرفته شوند. در متون فقهی نیز در هیچ یک از ابواب آن راجع به جاسوسی تعریفی ارائه نشده بلکه به طور پراکنده در برخی جاها از جاسوس و عین سخن به میان آمده است. لذا می توان گفت که تعریف قانونی و تعریف فقهی از جاسوسی وجود ندارد. اما برخی از حقوق دانان در صدد تعریف جاسوسی برآمده اند و تعاریف متعدد حقوقی از جاسوسی وجود دارد که پس از بررسی لغوی جاسوسی مورد اشاره قرار خواهد گرفت.

معنای لغوی جاسوسی

جاسوس در لغت به معنای تفحص کننده و جستجو کننده می باشد و به کسی اطلاق می شود که اخبار و اطلاعات محرمانه مربوط به یک کشور را به دست آورده و آن را به کشور دیگر می دهد.

در زبان عربی جس به معنای تفحص و جستجوگر و جسیس به معنای جاسوس است همچنین جساس به معنای بسیار پژوهنده می باشد (طبییان، ۱۳۶۲). دهخدا درباره جاسوسی چنین آورده است. جاسوس جستجو کننده خبر برای بدی، شخصی باشد که از ملکی به ملک دیگر خبر برد(دهخدا ۱۹۹۸) همچنین جاسوسی عبارت از این است که کسی اطلاعات محرمانه یا سری مربوط به کشور را به دست آورد و آن را به کشور دیگر بدهد(علی بابائی، ۱۳۶۲). در قرآن کریم جاسوسی به معنی جستجو کننده به کار گرفته است «... بعثنا علیکم عباداً لنا ... فجاسوا خلال الدیار» (قرآن کریم، سوره اسراء، آیه ۵) یعنی گروهی از بندگان خویش را بر شما فرستادیم تا در میان شما به جستجو بپردازند.

برخی لغات دیگر در زبان عربی وجود دارد که در معنای جاسوسی به کار رفته اند. از جمله عین که در کتب فقهی در معنای جاسوس به کار رفته است. «ان العین الجاسوس. عین همان جاسوس است» (الذهبی، ۱۳۷۵، ص ۱۰۴) همچنین مشتقات ماده «س-م-ع» در لغت در معنای مترادف با جاسوسی استعمال شده اند. سماعون به معنای جاسوسان و خبرجویان(طریحی، ۱۳۵۲، ص ۳۴۶) و سمع به معنی عیب او اشتهار داد و رسوایش نمود. (سیاح، ۱۳۵۱، ص ۷۳۲) همچنین واژه های مشرف و منهی به معنای خبرچین و جاسوس به کار رفته. نقیب و عریف دو لغت دیگر هستند که در معنای جاسوسی به کار رفته اند. اصفهانی و ابن منظور درباره «نقیب و عریف» می نویسند: «نقیب به کسی اطلاق می شود که در پی مراقبت از اوضاع و احوال و فعالیت های قوم خویش است و عرفا نیز جمع عریف است و به کسی گفته می شود که ناظر و شاهد اوضاع و احوال و امور قبیله یا گروهی از مردم است و کارها و اوضاع و احوال قوم خود را به حاکم و فرمانروا اطلاع می دهد به هر حال در مجموع این دو اصطلاح به معنی حقی است که منحصرأ استفاده از آن متوقف بر